

Počiatky krupinského práva

PETER CHLEPKO

Katedra pomocných vied historických a archivnictví, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové; Liptovské múzeum Ružomberok

The origins of Krupina law

Abstract: Krupina law in the Middle Ages was a derivative of Saxon-Magdeburg law. However, there is no more comprehensive answer to the question of what initial influences influenced the creation of the legal system of Krupina. Therefore, the aim of this work is to provide a more comprehensive answer to questions about the origins of Krupina law. In the first part we deal with the legal situation before the arrival of the guests. In the second, we deal with the situation from the arrival of the guests to the granting of the first privileges. In the last third part we analyze and interpret the privileges of 1244. The thesis brings a more comprehensive view of the initial formation of Krupina law.

Keywords: Krupina, Medieval Slovakia, Towns, Saxons, Magdeburg, Law, Trade

Úvod

Krupinskému právu v stredoveku sa nevyhol žiaden historik, ktorý sa zaoberal stredovekými dejinami Krupiny. Zo starších prác môžeme spomenúť prácu Ondreja Braxatorisa Letopisowé Krupinsstí, ktorá chronologicky zachytáva udalosti v meste od najstarších čias do polovice 19. storočia.¹ Osobitnú pozornosť dejinám mesta venoval Michal Matunák² a neskôr v roku 1944 bola o Krupine vydaná

¹ Ondrej Braxatoris bol otec známeho básnika Andreja Sládkoviča. Svoju prácu Letopisowé Krupinsstí vydal v Bratislave v roku 1810.

² LUKÁČ, Miroslav (eds.): *Krupinskí hradní kapitáni – Michal Matunák*. Krupina : Múzeum Andreja Sládkoviča, 2011, 95 s.; MATUNÁK, Michal: *Život a boje na slovensko-tureckom pohraničí*. Bratislava : Tatran, 1983, 320 s.; MATUNÁK, Michal: Korpona. In: BOROVSZKY, Samu et al.: *Magyarország vármegyéi és városai. Hont vármegye és Selmecebánya*. Budapest : Országos Monográfia Társaság, 1906, s. 77-84. Spomenuté diela sú z Matunákových prác najznámejšie, okrem nich je autorom ešte mnohých ďalších.

vlastivedná práca Jozefa Sliáčana.³ J. Sliáčan poznatky čerpal z archívnych prameňov avšak v práci nie sú uvedené. Rovnaký problém má aj práca Gejza Balaša z roku 1964 s názvom Krupina vo svetle minulosti.⁴ Spomenuté práce sa síce dotkli otázky krupinského práva, ale nevenovali mu väčšiu pozornosť.

Prvým historikom, ktorý sa priamo zaoberal krupinským právom bol koncom 19. storočia P. Križko.⁵ Neskôr krupinskému právu venovala pozornosť aj D. Lehotská.⁶ Po nej sa v ďalších prácach krupinskému právu dostala pozornosť prevažne len v kapitolách niekoľkých publikácií, tie však len zhrnuli dovtedajšie poznatky.⁷ V poslednom období sa opäť objavili práce, ktoré priniesli nové poznatky. Ide o štúdiu F. Uličného – Obyčajové právo mešťanov do 13. storočia⁸ a štúdiu P. Chlepka – Krupinské právo v stredoveku.⁹

Doteraz žiadna práca neozrejmila počiatky krupinského práva, preto otázky týkajúce sa pôvodu krupinského práva, jeho počiatkov a faktorov, ktoré ovplyvnili jeho prvotnú formáciu, neboli doteraz dostatočne zodpovedané. Z tohto dôvodu si v práci dávame za cieľ zodpovedať tieto otázky. V prvej časti práce sa budeme snažiť priblížiť situáciu v Krupine pred príchodom hostí, následne sa aspoň v základných rysoch pokúsime načrtnúť vývoj od príchodu hostí až po udelenie prvých privilégii. V poslednej časti budeme analyzovať a interpretovať jednotlivé ustanovenia z privilégia pre krupinských hostí z roku 1244.¹⁰ Chronologicky bude práca vymedzená prevažne na obdobie 13. storočia. Pri hľadaní odpovedí na spomenuté otázky

³ SLIACHAN, Jozef: *Krupina: vlastivedná, propagačná a informačná brožúra*. Krupina : Mesto Krupina, 1944, 145 s.

⁴ BALAŠA, Gejza: *Krupina vo svetle minulosti*. Zvolen: Vlastivedné múzeum, 1964, 59 s.

⁵ KRIŽKO, Pavol: *Stredoveké súdnictvo a krupinská pravda*. In: *Sborník MSS II*, 1897, s. 3-28.

⁶ LEHOTSKÁ, Darina: *Vývoj mestského práva na Slovensku*. In: *Sborník FFUK – Historica 10*, 1959, s. 36-114.

⁷ ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al.: *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, 629 s.; ZREBENÝ, Alexander: *Z feudálnych dejín Krupiny*. Martin : Osveta, 1974, 192 s.; LUKÁČ, Miroslav et al.: *Krupina – monografia mesta*. 2. doplnené vydanie, 2014, Banská Bystrica : Harmony, 2014, 268 s.

⁸ ULÍČNÝ, Ferdinand: *Obyčajové právo mešťanov do konca 13. storočia*. In: *Historický časopis*. roč. 66, č. 2, 2018, s. 219-239.

⁹ CHLEPKO, Peter: *Krupinské právo v stredoveku*. In: *Acta historica Neosoliensia*. tom. 21, vol. 1, 2018, s. 4-25.

¹⁰ MARSINA, Richard (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie II* (ďalej CDSI II). Bratislava : Obzor, 1987, s. 113-114, č. 168.

budeme brať do úvahy podmienky mestského vývoja v stredovekom Uhorskom kráľovstve, pričom zohľadníme i špecifiká mestského vývoja v stredoeurópskom priestore.

Situácia pred príchodom zahraničných hostí

Pre priblíženie situácie pred príchodom hostí je potrebné aspoň v stručnosti načrtnúť stav miestneho osídlenia. V chotári Krupiny sa našli početné archeologické nálezy dokladujúce prítomnosť človeka od doby kamennej až po obdobie sťahovania národov.¹¹ Kontinuita osídlenia pokračovala po príchode Slovanov, čo taktiež svedčia materiálne nálezy. Našli sa aj nálezy z obdobia 9. a 10. storočia. Hoci nie sú početné, dokazujú existenciu osídlenia. Územie, na ktorom sa nachádza Krupina, bolo v tomto období pravdepodobne súčasťou Veľkej Moravy.¹² Predpokladá sa aj osídlenie ďalších okolitých lokalít, napríklad Sebechlieb, Hontianskych Nemiec, Devičia a Bzovíka.¹³ Po rozpade Veľkej Moravy spomenuté osídlenie, podľa všetkého, pretrvalo až do vzniku Uhorského kráľovstva.

Menšie množstvo listín z 11. a 12. storočia, ktoré by dokladovali existenciu sídel, nesúvisí s tým, že by osídlenie nebolo. V tomto období nebol ešte v Uhorskom kráľovstve širšie uplatňovaný zvyk listinami písomne zaznamenávať majetkové zmeny. V prípade, že lokalitu vlastnil kráľ, nepotreboval listinu dokazujúcu jej vlastníctvo.¹⁴ Okrem toho v období od začiatku 11. storočia až do tretej tretiny 12. storočia kancelárska činnosť v Uhorskom kráľovstve rástla pozvoľne a vyvíjala sa. Obrat nastal až za vlády Bela III. (1172 – 1196), keď sa v čase jeho panovania postupne vytvorila stála kráľovská kancelária. V nasledujúcom období sa uhorská produkcia listín široko rozvinula a upevňovala.¹⁵ Keďže v 12. storočí sa listiny ešte len presadzovali,

¹¹ LABUDA, Jozef: Praveké a ranohistorické osídlenie Krupiny a okolia. In: *Pohľady do minulosti Krupiny*. zost. M. Gajdoš, Krupina : Vlastivedné múzeum vo Zvolene a Mestský úrad v Krupine, 1995, s. 9.

¹² LUKÁČ, M. et al.: *Krupina*, s. 23.

¹³ ČAPLOVIČ, Dušan: *Včasnostredoveké osídlenie Slovenska*. Bratislava : AEP, 1998, s. 176.

¹⁴ MARSINA, Richard: O osídlení Slovenska od 11. do polovice 13. storočia. In: *Slovenský ľud po rozpade Veľkomoravskej ríše*. zost. R. Marsina, Bratislava : VEDA, 1984, s. 45.

¹⁵ MARSINA, Richard: Štúdie k slovenskému diplomatáru I. – druhá časť. In: *Historické štúdie XVIII*. 1973, s. 8.

nemáme písomné záznamy o sídlach na území krupinského chotára. V tomto období máme v spojitosti s Krupinou len písomnú zmienku z roku 1135. V listine vydané pre kláštor v Bzovíku sa spomína riečka Krupinica, ktorá preteká cez mesto a podľa ktorej dostala Krupina aj svoje pomenovanie.¹⁶

V tomto období už predpokladáme existenciu kostola v lokalite Na Petre, ktorý sa nachádzal približne tri kilometre od centra Krupiny. Predpokladá sa, že pôvodne plnil funkciu farského kostola pre viacero sídel v okolí. Postupne však túto funkciu stratil.¹⁷ Kostol Na Petre bol pôvodne postavený v románskom slohu, neskôr bol prestavaný do gotického štýlu. V jeho okolí sa pri archeologickom výskume našlo viacero hrobov. Staršie hroby ešte rešpektovali pôdorys románskej stavby, a tak možno usudzovať, že sa okolo kostola pochovávalo až po jeho postavení.¹⁸ Najstaršie hroby boli z 12. storočia a objavili sa v nich mince pochádzajúce z obdobia panovania Štefana II. (1116 – 1131) a Bela II. (1131 – 1141).¹⁹ Kostol na Petre bol podľa všetkého postavený v blízkosti starého sídla obývaného, pravdepodobne, slovanským obyvateľstvom. Takýto predpoklad dokazuje aj skutočnosť, že chotárne názvy v okolí kostola sú slovanského pôvodu na rozdiel od ďalších názvov v krupinskom chotári, ktoré sú jednoznačne nemeckého pôvodu.²⁰ Vo všeobecnosti sa dá povedať, že región Hontu patril v prvých dvoch storočiach existencie Uhorského kráľovstva medzi jeho hustejšie osídlené územia.²¹ Obyvateľstvo týchto sídel bolo zrejme slovanského pôvodu. Na základe spomenutého môžeme pokojne konštatovať, že chotár Krupiny a jeho okolie bolo osídlené ešte pred príchodom zahraničných hostí.

Výpovednú hodnotu o úrovni rozvinutosti regiónu či určitého územia má aj cestná sieť. Cesty boli veľmi dôležité, keďže sa po nich

¹⁶ MARSINA, Richard (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovacie I* (ďalej CDS I I). Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1971, s. 71, č. 74. „*fluvium Corpora*“.

¹⁷ BREZOVÁKOVÁ, Blanka: Krupina. In: ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al.: *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 243.

¹⁸ HANULIAK, Václav: K problematike počiatkov mesta Krupiny. In: *Pohľady do minulosti Krupiny*. zost. M. Gajdoš, Krupina : Vlastivedné múzeum vo Zvolene a Mestský úrad v Krupine, 1995, s. 19.

¹⁹ HANULIAK, V.: K problematike počiatkov mesta Krupiny, s. 19-20.

²⁰ HANULIAK, V.: K problematike počiatkov mesta Krupiny, s. 21.

²¹ MARSINA, R.: O osídlení Slovenska od 11. do polovice 13. storočia, s. 45.

pohybovalo obyvateľstvo, domáci či zahraniční kupci, prúdil nimi tovar a informácie, prípadne sa dali využiť na vojenské účely. Frekventovaná cesta v okolí sídla priaznivo ovplyvňovala miestnu ekonomiku, ba dokonca aj osídlenie neraz vzniklo pri starých komunikáciách.²² Cesty patria k trvalejším geografickým charakteristikám krajiny a mnohé sú využívané po stáročia, z toho dôvodu cestná sieť v 14. a 15. storočí, ku ktorej máme dochované písomné pramene, môže zodpovedať tej z 12. a 13. storočia, pre ktorú je písomných prameňov menej.

Už v období pred príchodom zahraničných hostí územie Krupiny pretínalo niekoľko komunikácií.²³ Neskôr sa o týchto cestách, ktoré prechádzali cez Krupinu objavujú aj prvé písomné informácie. Z juhu na sever cez Krupinu viedla cesta, ktorá ďalej išla cez Dobrú Nivu a Babinú až do Zvolena.²⁴ Ďalšia dôležitá cesta spájala Krupinu s Banskou Štiavnicou a táto cesta viedla z Krupiny do Dobrej Nivy, odtiaľ do Banského Studenca, a napokon do Banskej Štiavnice. Podobná cesta viedla z Banskej Štiavnice do Krupiny cez Iliju.²⁵ Dôležité bolo napojenie Krupiny na Dunaj, ktorý bol využívaný ako medzinárodná cesta už za čias Veľkej Moravy.²⁶ Cesta z Krupiny k Dunaju viedla popri rieke Krupinica do Šiah. Odtiaľto cesta pokračovala do Ostrihomu, pričom táto cesta bola neskôr spomínaná ako hlavná cesta z Krupiny do Ostrihomu, ktorá spájala Zvolen, Krupinu, Šahy a Ostrihom.²⁷ Vďaka prevozom v okolí Ostrihomu sa dalo dostať na druhú stranu Dunaja. Dôležitý prevoz jestvoval v súčasnosti už zaniknutej dedine Kakat.²⁸ Najvýznamnejšou cestou, ktorá prechádzala v stredoveku Krupinou, bola v prameňoch označovaná „*Via Magna*“. Spájala centrálné časti Uhorského kráľovstva so severnými a napájala sa na cesty, ktoré viedli až k pobrežiu Baltického mora.²⁹ Spomenuté cesty, ktoré spájali Krupinu so Zvolenom a Ostrihomom boli v podstate súčasťou tejto diaľkovej

²² MARSINA, R.: O osídlení Slovenska od 11. do polovice 13. storočia, s. 40.

²³ URBAN, Peter et al.: *Zlatá kniha Hontu*. Martin : Matica Slovenská, 2010, s. 138.

²⁴ IVANIČ, Peter: *Stredoveká cestná sieť na Pohroní a Poiplí*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2011, s. 52.

²⁵ IVANIČ, P.: *Stredoveká cestná sieť na Pohroní a Poiplí*, s. 44.

²⁶ ULÍČNÝ, Ferdinand: Trhy a mestá na Slovensku v 9. – 12. storočí. In: *Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univerzitného profesora PhDr. Richarda Marsinu DrSc.* zost. V. Sedlák, Bratislava : Slovenský historický ústav Matice slovenskej, 1998, s. 54-55.

²⁷ IVANIČ, P.: *Stredoveká cestná sieť na Pohroní a Poiplí*, s. 52.

²⁸ KROPILÁK, Miroslav et al.: *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III*. Bratislava : Veda, 1978, s. 142.

²⁹ BREZOVÁKOVÁ, B.: Krupina, s. 242.

magistrály. Na uvedené trasy sa napájalo ešte viacero ciest menšieho významu. Z uvedeného môžeme konštatovať, že Krupina bola mimoriadne dobre napojená na domácu cestnú sieť, ako aj zahraničnú.

V rámci spomínanej cestnej siete je zaujímavá aj poloha Krupiny. Cestovanie v stredoveku často vyžadovalo niekoľko dní, neraz zabralo aj celé týždne či mesiace. Cestujúci potrebovali na svojej ceste možnosť odpočinku (najčastejšie nocľah), preto k rozrasteniu či vzniku sídel mohol dopomôcť aj jednoduchý fakt, že boli odpočinkovým miestom.³⁰ Zdá sa, že Krupina bola vhodným miestom na odpočinok, pretože vzdialenosť z Ostrihomu do Šiah sa dá prekonať za približne dva dni a za rovnaký čas sa dá prekonať vzdialenosť zo Šiah do Krupiny. Jeden deň by stačil na prekonanie vzdialenosti z Krupiny do Zvolena, preto môžeme predpokladať, že Krupina bola bežnou zástavkou cestujúcich.³¹

Dôležitú úlohu zohrali aj miestne obchodné možnosti. Trhy pri vzniku a vývoji miest mali veľký význam, pretože rozvoj miestneho obchodu podnecoval rozvoj mestského zriadenia.³² Práve vďaka trhom máme zachované informácie o najstarších mestách na území Slovenska. Po vzniku Uhorského kráľovstva na začiatku 11. storočia obchod neskončil, ba práve naopak začal ešte viac prevíť a rozvíjať sa domáci aj zahraničný obchod.³³ Panovníci arpádovskej dynastie tento nárast obchodu sledovali. Nepísané pravidlá obyčajového práva už nestačili právne zabezpečiť obchodnú činnosť a obchod získaval čoraz väčší význam. Vznikali nové problémy, preto uhorskí panovníci v 11. a 12. storočí vydali viacero nariadení, ktoré regulovali obchodnú činnosť.³⁴ To svedčí o vyššej úrovni práva, hlavne toho obchodného, keďže tieto nariadenia zasiahli hlavne kupcov, ktorí sa im prispôbovali. Začali

³⁰ MARSINA, Richard: K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia. In: *Historický časopis*. roč. 21, č. 3, 1973, s. 343.

³¹ Vzdialenosť denného pochodu bola približne 16 – 19 kilometrov. V uhorských podmienkach sa formovala sieť trhov tak, aby bolo možné v hustejšie osídlených oblastiach dosiahnuť významnejší trh po jednom dni pochodu, v redšie osídlených oblastiach po dvoch či troch dňoch cesty. ŠTEFÁNIK, Martin: Mesto, jeho pojem a vývoj v stredoveku. In: *Stredoveké mesto a jeho obyvateľia*. zost. M. Štefánik, Bratislava : VEDA, 2017.

³² ŠTEFÁNIK, M.: Mesto, jeho pojem a vývoj v stredoveku, s. 15.

³³ ULÍČNÝ, F.: Trhy a mestá na Slovensku v 9.-12. storočí, s. 60.

³⁴ ULÍČNÝ, F.: Trhy a mestá na Slovensku v 9.-12. storočí, s. 55-56.

vznikať rozdiely medzi právom kupcov a právom iných sociálnych skupín v kráľovstve.

Trh bol dôležitý aj preto, lebo sa tu oznamovali rôzne dôležité novinky, zákazy alebo kráľovské nariadenia.³⁵ Trhové miesta vznikali na rôznych lokalitách, pri brodoch, križovatkách ciest, v podhradiach a v staršom období sa často obchodovalo pri kostoloch. Už sme spomenuli kostol, ktorý sa nachádzal v lokalite Na Petre. Môžeme predpokladať, že sa okolo tohto kostola konávali trhy.³⁶ Takýto predpoklad by naznačoval, že na území neskoršieho krupinského chotára sa koncentrovala trhová a obchodná činnosť už v 12. storočí. Ak sa na tomto mieste rozvíjal obchod, môžeme tiež predpokladať aj rozvoj remesiel,³⁷ pretože remeselníci sa často sústreďovali okolo trhových miest, keďže na nich ľahšie našli odbytko pre svoje výrobky. Trh na území Krupiny, zdá sa, vznikol samovoľne. Nemáme žiadne informácie o výsadách, ktoré by ho predtým ustanovili či povoľovali. V nejednom prípade ale vieme, že lokality nemuseli byť zvýšadené, aby sa v nich konal trh.³⁸ Okrem iného, starobylosť miestneho obchodu dokazujú aj početné archeologické nálezy z okolia. Tieto nálezy siahajú až do obdobia včasného stredoveku.³⁹ Spomenuté tvrdenia sa nevymykajú ani všeobecnému predpokladu, že ešte pred príchodom hostí bola na Slovensku rozvinutá trhová sieť, ktorá sa vyvinula z domácich potrieb a zodpovedala približne hustote osídlenia.⁴⁰

O území Krupiny a jej okolí pred príchodom hostí môžeme konštatovať viacero tvrdení. Osídlenie tu jestvovalo už od najstarších čias. Táto dlhá prítomnosť človeka nám dokazuje, že v okolí bolo dostatok možností obživy, čo dokladajú aj neskoršie pramene, z ktorých vieme, že stredovekí Krupinčania sa venovali poľnohospodárstvu, chovu dobytky, vinohradníctvu či dokonca chovu rýb.⁴¹ Okolité vrchy

³⁵ HALAGA, R. Ondrej: „Ius Sclavorum“ a „Platea Sclavorum“ stredovekých miest Uhorska. In: *Historické štúdie XII*, 1967, s. 142.

³⁶ URBAN, P. et al.: *Zlatá kniha Hontu*, s. 138.

³⁷ ULÍČNÝ, Ferdinand: Výsadný a samovoľný rozvoj meštianstva a miest na Slovensku v 14. storočí. In: *Historický časopis*. roč. 61, č. 3, 2013, s. 459.

³⁸ MARSINA, Richard: Mesto a trh na Slovensku do konca 13. storočia. In: *Historický časopis*. roč. 26, č. 1, 1978, s. 78.

³⁹ URBAN, P. et al.: *Zlatá kniha Hontu*, s. 136.

⁴⁰ MARSINA, R.: K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia, s. 343.

⁴¹ BREZOVÁKOVÁ, B.: Krupina, s. 246.

mohli skrývať nerastné bohatstvo, pričom boli pokryté lesom, čo predstavovalo skvelý zdroj dreva pre ďalšie remeselno-hospodárske aktivity. Okrem toho išlo o starobylé obchodné miesto a trh, ktorý sa tu konal spolu s dobrým napojením na cestnú sieť, poskytoval mimoriadne dobré možnosti na obchod tak ako vnútrozemský, tak aj zahraničný.

Príchod zahraničných hostí a udelenie prvých písomných privilégií

Hostia boli osobitnou sociálnou skupinou. Často išlo o nových obyvateľov, ktorí prišli do kráľovstva zo zahraničia. Medzi hostí ale nepatrili iba prisťahovalci z cudziny, pretože hostia boli niekedy aj domáceho pôvodu a svoj status nadobudli. Vo všeobecnosti sa dá povedať, že hostia boli ľudia prisťahovaní na nový majetok alebo ľudia, ktorí ostali na pôvodnom mieste, ale bolo im udelené právo hostí. Hlavnou charakteristickou črtou hostí bolo, že mohli žiť podľa práva hostí, ktorého podmienky boli špecifikované a boli im udelené pri príchode alebo nadobudnutí stavu hostí.⁴² V prípade Krupiny bola veľká časť hostí nemeckého pôvodu.⁴³

Hostia prišli do Krupiny pravdepodobne na prelome 12. a 13. storočia.⁴⁴ Išlo o obdobie panovania Bela III (1172 – 1196) a Imricha (1196 – 1204). Títo panovníci boli príchodu zahraničných hostí priaznivo naklonení. V tomto období sa hostia usídlili okrem Krupiny aj v Sebechleboch, a pravdepodobne aj v Hontianskych Nemcoch a postupom času prenikli do ďalších okolitých lokalít.⁴⁵

Dôvod príchodu a usadenia hostí saského pôvodu v Krupine nie je úplne jasný, z dôvodu nedostatku prameňov, aj keď v hrubých rysoch možno niektoré dôvody z časti predpokladať, stále však ide len o hypotézy. Porýnske a saské mestá boli v 12. storočí preľudnené, okrem

⁴² MARSINA, Richard et al.: *Dejiny Slovenska I*. Bratislava : Veda, 1986, s. 280.

⁴³ Nemeckým etnikom v regióne Hont a na území Zvolenskej župy v stredoveku sa zaoberali M. Marek a V. Rábik. MAREK, Miloš: *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2006, 520 s.; RÁBIK, Vladimír: Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy v stredoveku. In: *Historický časopis*. roč. 49, č. 1, 2001, s. 37.

⁴⁴ BREZOVÁKOVÁ, B.: Krupina, s. 246. Nevieme presne odkiaľ hostia pochádzali. Nezachovali sa písomné pramene, ktoré by obsahovali informácie o ich pôvode. Nemáme ani dostatočné archeologické nálezy z chotára Krupiny, ktoré by mohli bližšie identifikovať ich pôvod, preto ide len o predpoklady.

⁴⁵ MAREK, M.: *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, s. 111.

toho medzi mestskými komunitami narastala hospodársko-ekonomická konkurencia. Z toho dôvodu miestni mešťania hľadali spôsoby, ako preniesť svoje obchodné a finančné záujmy do perspektívnejších teritórií.⁴⁶ Ďalším problémom mohol byť aj systém dedenia v nemeckých krajinách, v ktorom dedil len najstarší syn. Isté možnosti riešenia so sebou priniesol rozvoj diaľkového obchodu.⁴⁷ Diaľkoví obchodníci so sebou prinášali informácie o vzdialených krajoch, preto mohli priniesť informácie aj o Uhorskom kráľovstve a možnostiach, ktoré poskytovalo prisťahovalcom. Zahraniční hostia s obľubou vyhľadávali trhové miesta, pri ktorých by sa usadili a mohli obchodovať.⁴⁸ V podstate sa snažili nadviazať na činnosť, ktorej sa venovali vo svojej pôvodnej krajine, a preto vyhľadávali lokality, kde na to boli priaznivé podmienky. Nešlo len o trhové možnosti, ale záujem mohol vzbudzovať aj miestny remeselný, poľnohospodársky či banký potenciál. Ako sme už vyššie spomenuli, územie Krupiny malo dobré napojenie na cestnú sieť, bolo obchodne a podľa všetkého aj remeselne rozvinuté. Okrem toho poskytovalo aj poľnohospodárske a banké možnosti, preto nie je teda prekvapením, že u hostí vzbudzovalo záujem. Môžeme tak konštatovať, že hostia, ktorí sa usadili v Krupine, nachádzali vhodné podmienky na život a rozvoj svojich záujmov.

V prípade okolností príchodu a usadenia hostí v Krupine možno len s istou dávkou zdržanlivosti predpokladať prítomnosť osoby, respektíve viacerých osôb významného postavenia, ktoré dopomohli ich usadeniu a príchodu. Zdá sa, že takýto zásah bol v Uhorskom kráľovstve bežným javom. Napríklad istý nemecký rytier Rudger a jeho rodina získali od kráľa Imricha časť Sebechlieb. Rudger si priviedol na osídlenie darovaného majetku nových obyvateľov – Sasov, ktorí sa v roku 1222 spomínali ako hostia.⁴⁹ Podobný zásah šľachtica, respektíve šľachtickej rodiny, ktorá dopomohla priviesť do lokality obyvateľov a získať pre nich ďalšie výsady, sa predpokladá aj

⁴⁶ ŽEMLIČKA, Josef: *Království v pohybu: Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*. Praha : NLN, 2014, s. 65.

⁴⁷ MAREK, Miloš: K procesu zaraďovania príslušníkov cudzích etník do stredovekej uhorskej spoločnosti. In: *Studia Historica Tyrnaviensia VI*, 2006, s. 123.

⁴⁸ JAVOŠOVÁ, Erika: Hostia na Slovensku pred tatárskym vpádom roku 1241. In: *Historický časopis*. roč. 46, č. 1, 1998, s. 4.

⁴⁹ MAREK, M.: *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, s. 111.

v Trnave.⁵⁰ Samotný príchod sa zrejme neodohral nárazovo a hostia sa v Krupine usadzovali postupne vo viacerých vlnách.

Hostom v Uhorskom kráľovstve sa od najstarších čias povoľovalo riadiť sa právom hostí, čo znamenalo riadiť sa hospodársko-právnymi zvyklosťami nimi samými prinesenými alebo ako výsadami priznaním.⁵¹ Preto mohli nemeckí hostia so sebou priniesť nové, vyspelejšie právno-organizačné prvky, ktoré sa snažili uplatniť vo svojej komunite. Tieto prvky mohli napomôcť k budúcemu konštituovaniu mesta.⁵² Nemožno však povedať, že by za vývoj miest v Uhorskom kráľovstve mohli len Nemci. Treba ale uznať, že rôzne právno-organizačné prvky, ktoré poskytli významný impulz pre formovanie miest, sprostredkovali práve hostia nemeckého pôvodu.⁵³ Takéto vplyvy hostí určite nemohli uniknúť pozornosti panovníka. Zdá sa, že uhorskí panovníci boli zhovievaví k týmto novým prvkom.⁵⁴ Určite sa ale snažili držať kontrolu nad zahraničnými importmi. Preto panovníci udeľovali privilégia, ktoré hostom zaručovali určité výsady, no zároveň ich práva ohraňovali.⁵⁵ V niektorých prípadoch panovník bral ohľad aj na rovnaký etnický pôvod hostí a umožnil im riadiť sa ich vlastnými právnymi zvyklosťami, a v takomto prípade svojou panovníckou mocou obmedzil toto právo len na určité teritórium, respektíve len na konkrétnu komunitu hostí.⁵⁶ Určité práva hostí čiastočne spomína aj zlatá bula Ondreja II. z roku 1222.⁵⁷

Aké presne boli nové právno-organizačné prvky, ktoré priniesli saskí hostia do Krupiny, je otázne. Ak si chcel uhorský panovník udržať ich priazeň, zrejme im ponúkol výhodnejšie podmienky, ako mali vo

⁵⁰ MARSINA, Richard: Porovnanie podmienok vzniku Trnavy a slovenských miest. In: *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja* 12, 2009, s. 15.

⁵¹ MARSINA, R. et al.: *Dejiny Slovenska I*, s. 253-254.

⁵² ŽEMLIČKA, Josef: Markomané, Němci a středověká kolonizace (K historiografii jednoho problému české medievalistiky). In: *Český časopis historický*. roč. 97, č. 2, 1999, s. 270.

⁵³ MARSINA, Richard: Národnostná štruktúra miest na Slovensku v stredoveku. In: *Studia Historica Tyrnaviensia VI*, 2006, s. 61.

⁵⁴ MARSINA, R. a kol.: *Dejiny Slovenska I*, s. 254.

⁵⁵ SZENDE, Katalin: Power and Identity: Royal privileges to the towns of medieval Hungary in the thirteenth century. In: *Urban Liberties and Civic Participation from the Middle Ages to Modern Times*. eds. Michel Pauly – Alexander Lee, Trier : Porta Alba, 2015, s. 59.

⁵⁶ SZENDE, K.: Power and Identity, s. 60.

⁵⁷ CDS I, s. 200, č. 270. „*Si hospites, videlicet boni homines, ad regnum venerint, sine consilio regni ad dignitates non promoveantur*“.

svojej pôvodnej vlasti.⁵⁸ Môžeme predpokladať, že v prípade Krupiny si hostia ponechali právno-organizačné prvky, ktoré im vyhovovali viac. Tie, ktoré ich kedysi vo svojej pôvodnej vlasti obmedzovali sa zrejme v novej domovine nesnažili uplatňovať. Hostia sa, pravdepodobne, už od počiatku mohli riadiť svojimi právnymi zvyklosťami, ktoré zodpovedali ich sociálnemu pôvodu. Okrem právno-organizačných výhod získali hostia pri svojom príchode zrejme aj výhody v oblasti hospodárskych záležitostí.

Rovnako otáznym je vzťah medzi prichádzajúcimi hosťami a pôvodným obyvateľstvom. Hostia, ktorí prišli na územie Krupiny, tu zrejme už našli niekoľko slovanských osád.⁵⁹ Práve jedna z týchto osád mohla Krupine predať svoj názov, ktorý si Sasi zakrátko ponemčili na Karpfen.⁶⁰ Usadenie hostí pri už existujúcich sídlach, respektíve v ich bezprostrednej blízkosti, bolo pre nemeckú kolonizáciu bežné.⁶¹ Nemci ale zvykli presadzovať svoje požiadavky v lokalite a svojom okolí na úkor iného etnika.⁶² Takéto tendencie podľa všetkého neminuli ani Krupinu. Situácia však v tomto prípade nemusí byť jednoznačná. Host bol v podstate určitým právnym statusom, avšak v Uhorskom kráľovstve počas 13. storočia tento status už v plnej miere nezohľadňoval etnickú príslušnosť.⁶³ Udelené výsady sa často nevzťahovali len na hostí, ale aj na pôvodné miestne obyvateľstvo respektíve jeho časť.⁶⁴ Môžeme preto predpokladať, že aj osoba iného etnika, respektíve osoba domáceho pôvodu mohla byť začlenená medzi komunitu saských hostí v Krupine, ale najskôr zrejme musela akceptovať obyčaje miestnej saskej komunity a prispôbiť sa im. Niektoré indície nútia predpokladať, že komunita hostí medzi sebou prijala obyvateľov domáceho pôvodu, ktorí to dokonca dotiahli až na richtársky úrad.⁶⁵ Na druhej strane sa zas

⁵⁸ Napríklad v porovnaní s nemeckými krajinami nebol v Uhorskom kráľovstve rozšírený úrad mešťanostu.

⁵⁹ BREZOVÁKOVÁ, B.: Krupina, s. 244.

⁶⁰ RÁBIK, V.: Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy v stredoveku, s. 37.

⁶¹ KEJŘ, Jirí: *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha: Karolinum, 1999, s. 117.

⁶² MARSINA, R.: Národnostná štruktúra miest na Slovensku v stredoveku, s. 64.

⁶³ JAVOŠOVÁ, E.: Hostia na Slovensku pred tatárskym vpádom roku 1241, s. 3.

⁶⁴ MARSINA, R. a kol.: *Dejiny Slovenska I*, s. 254.

⁶⁵ MAJTÁN, Milan: Národnostný vývin v Krupine vo svetle vlastných mien. In: *Pohľady do minulosti Krupiny*. zost. M. Gajdoš, Krupina: Vlastivedné múzeum vo Zvolene a Mestský úrad v Krupine, 1995, s. 55.

objavujú tendencie dokazujúce snahu nemeckého etnika o dominanciu v lokalite na úkor iných národností.⁶⁶

Ako prebiehal právno-organizačný vývoj v Krupine od usídlenia hostí až do udelenia ich prvých písomných privilégií s istotou nevieme. Zrejme už pri svojom príchode dostali hostia určité výsady, ktoré sa snažili postupne vylepšiť a získať tak viac autonómie. Emancipačné snahy naznačuje napríklad vyňatie Krupiny spod kompetencie Hontianskeho hradu a jej pričlenenie pod kompetenciu Zvolenského hradu, Zvolenskej župy.⁶⁷ Takáto zmena môže indikovať lepšie vzťahy so zvolenským županom a tým pádom aj lepší vzťah s kráľovskou inštitúciou. Takéto zlepšenie vzťahov mohlo krupinským hosťom priniesť lepšie podmienky na presadenie svojich záujmov. Emancipačné snahy prebiehali aj v okolitých sídlach, kde existovala komunita saských hostí. Dobrým príkladom sú Sebechleby, v ktorých sa hostia spomínajú v roku 1222. Sebechleby boli v tej dobe vlastníctvom Ostrihomskej kapituly a zrejme to bol dôvod vzbury, čo malo za následok vyhnanie hostí zo sídla. Hostia sa nakoniec za nových podmienok v roku 1233 vrátili späť.⁶⁸ Krupinskí Sasi sa podľa všetkého nedostali až do takto vyhroteného sporu a vo svojich emancipačných snahách boli pravdepodobne miernejší, no i úspešnejší. Miestny vývoj nakoniec vyústil k udeleniu prvých písomných privilégií. Privilégiá sa spravidla udeľovali skupinám obyvateľstva, ktoré už dlhší čas bývalo na konkrétnom území, pričom toto obyvateľstvo sa už pred písomným udelením privilégií snažilo mať určité výsadné postavenie. Udelenie privilégia bolo v podstate určitým potvrdeným dovtedajšieho stavu.⁶⁹ V roku 1238 bola vydaná listina, v ktorej je rozsudok sporu medzi Sasmi z Krupiny na jednej strane a opäť spolu s bratmi z kláštora v Bzovíku na strane druhej.⁷⁰ Krupinskí Sasi vystupovali v spore proti Bzovíku ako komunita, právny subjekt. Preto môžeme oprávnené predpokladať, že

⁶⁶ BREZOVÁKOVÁ, B.: Krupina, s. 247.

⁶⁷ HANULIAK, V.: K problematike počiatkov mesta Krupiny, s. 15.

⁶⁸ MAREK, M.: *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*, s. 111.

⁶⁹ MARSINA, Richard: Reforma stredovekých miest v Uhorsku. In: *Historický časopis*. roč. 31, č. 2, 1983, s. 172.

⁷⁰ CDSI II, s. 31-32, č. 45. Táto listina je zároveň prvou listinou, ktorá nás informuje o etnicite prevažnej väčšiny hostí v Krupine.

už v tom období museli mať svoje postavenie potvrdené panovníkom.⁷¹ Prvé písomné privilégia pre komunitu hostí v Krupine museli byť vydané, podľa všetkého, ešte pred týmto sporom, teda najneskôr v roku 1238.⁷² R. Marsina predpokladá vydanie prvých písomných privilégií v roku 1238. Podľa jeho názoru panovník Belo IV. vydal privilégia počas svojho pobytu na Zvolenskom hrade alebo počas cesty cez Krupinu.⁷³ Renovácia privilégií pre hostí v Krupine z roku 1244 hovorí o tom, že predošlé privilégia boli stratené počas tatárskeho vpádu v roku 1241.⁷⁴

Urbanistické formovanie mestského jadra od najstarších čias zohľadňovalo miestnu situáciu, členitý terén, koryto riečky Krupinica a cestu vedúcu na sever do Zvolena, ktorá doteraz tvorí dopravnú os celého mesta.⁷⁵ Hostia niekedy v prvej tretine 13. storočia v intraviláne mesta na vyvýšenine kúsok od centra postavili vlastný kostol, ktorý bol zasvätený Panne Márii.⁷⁶ Kostol je zrejme dielom banskoštiavnickej stavebnej huty, keďže viaceré architektonické detaily sa podobajú prvkom na sakrálnych stavbách v Banskej Štiavnici a okrem toho architektúra stavby vykazuje podobnosť aj s okolitými kostolmi v Hontianskych Nemcoch, Dobrej Nive, Babinej, Sáse či Sebechleboch. Kostol bol pôvodne postavený v románskom slohu. Dá sa predpokladať, že na námestí vytvorenom okolo trhoviska pri kostole sa konávali trhy.⁷⁷ Okolie kostola v tejto dobe slúžilo ako aj zhromaždisko miestnej komunity hostí.⁷⁸ Usporiadanie mesta vo vzťahu ku kostolu je konsolidované, rovnako aj ulice pod ním a v okolí mesta. Domy boli postavené po obvodě pravidelného námestia a ich fasády sa striedali so vstupmi do hospodárskych častí. Takáto zástavba je typická pre mestá s výraznejším rozvojom remesiel a obchodu, ku ktorým patrila

⁷¹ MARSINA, Richard: Najstaršia fáza vývoja výsadných miest na Slovensku. In: *Historické štúdie XLVI*, č. 2, s. 267.

⁷² CDSI II, s. 24, č. 32.

⁷³ MARSINA, Richard: Dejiny Krupiny do začiatku 16. storočia – stručný náčrt. In: *Pohľady do minulosti Krupiny*. zost. M. Gajdoš, Krupina : Vlastivedné múzeum vo Zvolene a Mestský úrad v Krupine, 1995, s. 27.

⁷⁴ CDSI II, s. 113-114, č. 168. „*privilegium ipsorum tempore Tartarorum amissum*“.

⁷⁵ DÚBRAVEC, Stanislav: Urbanizmus a pamiatky Krupiny. In: *Pohľady do minulosti Krupiny*. zost. M. Gajdoš, Krupina : Vlastivedné múzeum vo Zvolene a Mestský úrad v Krupine, 1995, s. 66.

⁷⁶ LUKÁČ, M. et al.: *Krupina*, s. 132.

⁷⁷ BREZOVÁKOVÁ, B.: Krupina, s. 245.

⁷⁸ ZREBENÝ, Alexander: *Z feudálnych dejín Krupiny*. Martin : Osveta, 1974, s. 85; ŽEMLIČKA, J.: *Kráľovstvi v pohybu*, s. 73.

i Krupina.⁷⁹ Spomenuté námestie tvorí centrum, z ktorého vychádzajú zo všetkých strán ulice do mesta. Okrem toho to svedčí o dlhodobej historickej nemennosti lokality. Krupina mohla byť takýmto spôsobom budovaná už pred tatárskym vpádom v rokoch 1241-1242 a centrum sa už vtedy mohlo nachádzať tam kde je dnes.⁸⁰ Žiaľ, nemáme dostatok písomných a archeologických prameňov, ktoré by osvetlili počiatkový stavebný vývoj mesta.

Na základe uvedeného môžeme povedať, že v Krupine už istý čas pred udelením prvých písomných privilégii vo viacerých smeroch aktívne prebiehal mestotvorný proces. Získanie prvých písomných privilégii však neznamenal počiatok mesta, ale jeho rozvoj do novej podoby.⁸¹ Môžeme predpokladať, že nejaký čas pred udelením prvých písomných privilégii bola Krupina rozvinutá ako mesto.⁸² Krupinu teda možno považovať za mesto najneskôr od roku 1238. Viaceré mestá v stredoeurópskom priestore v 13. storočí už majú inštitucionálne prvky a vystupujú ako svojbytné obce s určitými imunitami od panovníka.⁸³ Podľa všetkého aj Krupina dosahovala vývojový stupeň takýchto miest.

Analýza a interpretácia privilégii pre krupinských hostí z roku 1244

Tatársky vpád v roku 1241 spôsobil v kráľovstve obrovský chaos. Mnohé sídla boli Tatármi vyplienené, ale niektoré z nich vpád v plnej miere nezasiahol. Chaotickú situáciu po vpáde mohli obyvatelia výsadných lokalít zneužiť. Pred kráľom mohli prehlásiť, že ich pôvodné písomné privilégia boli stratené alebo zničené počas vpádu. Následne mohli požadovať ich opätovné vydanie či renovovanie. V takom prípade sa im naskytla príležitosť presadiť si do renovácie ďalšie výhody. Strata prvých písomných privilégii počas vpádu možná bola keďže tatársky vpád Krupinu zasiahol.

Nemôžeme s istotou povedať, či hostia z Krupiny konali taktó. Prečo sa ale v krupinskom archíve dochovala listina týkajúca sa sporu

⁷⁹ DÚBRAVEC, S.: Urbanizmus a pamiatky Krupiny, s. 73.

⁸⁰ BREZOVÁKOVÁ, B.: Krupina, s. 245.

⁸¹ ULIČNÝ, Ferdinand: Pôvod a vývoj miest na Slovensku od 9. do 14. storočia. In: *Historické štúdie XLVI*, č. 2, s. 326.

⁸² ULIČNÝ, F.: Obyčajové právo mešťanov do konca 13. storočia, s. 237.

⁸³ ŽEMLIČKA, J.: *Kráľovstvá v pohybu*, s. 439.

s kláštorom v Bzovíku z roku 1238?⁸⁴ Prečo sa jedna z dvoch vierohodne doložených listín vydaných pre Krupinu z obdobia pred vpádom stratila, ale druhá sa zachovala? Pravdu sa už zrejme nedozvieme. Obsah privilégii z roku 1238 nepoznáme. Predpokladajme, že niektoré slobody boli podobné tým, ktoré sa spomínajú v renovácii z roku 1244. Nemôžeme však istotou povedať, že boli obsahovo rovnaké, spomenuté pochybnosti o okolnostiach straty prvých písomných privilégii nás v takýchto tvrdeniach limitujú. Okrem toho v prípade spomínaných prvých privilégii pre komunitu hostí v Krupine sú dôvodné predpoklady, že obsahovo boli veľmi blízke privilégiám, ktoré boli vydané pre komunitu hostí v Banskej Štiavnici. Dokonca možno predpokladať, že obe komunity v otázke výsad vystupovali spoločne.⁸⁵

Nemožno ani tvrdiť, že miestna situácia pred renováciou zodpovedala situácii pred udelením prvých písomných privilégii. Tatársky vpád narušil prvotné nemecké osídlenie. Krátko po odchode Tatárov ale došlo k jeho posilneniu novým obyvateľstvom nemeckého pôvodu, ktoré prichádzalo do Krupiny z juhu a našlo v nej už určité zázemie.⁸⁶ Takýto prílev osadníkov mohol posilniť postavenie Sasov a vytvoríť odlišné podmienky od tých, ktoré boli v Krupine pred vpádom.

Viacrát spomenutú renováciu privilégii vydal panovník Belo IV. v Krupine 15. decembra 1244.⁸⁷ Listina miestnu privilegovanú komunitu spomína ako hostí.⁸⁸ Etnicky ju ale nedefinuje, nemožno preto hovoriť, že sa komunita v tomto období skladala výlučne zo Sasov. Nepochybne však v komunite dominovali. Napriek prevahe saského etnika v Krupine môžeme predpokladať, že medzi hostí sa mohli radiť aj Slováci a Maďari.⁸⁹

Hostia mali možnosť voliť si kňaza. Mohli si spomedzi seba vyvoliť richtára, ktorý bol volený na jeden rok. Mal byť predstavený

⁸⁴ Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Zvolen, fond Magistrát mesta Krupina, č. 1.

⁸⁵ RÁBIK, Vladimír: Belo IV. a protomestské sídla v roku 1238. In: *Trnava 1238 – 2018 ...úspešný európsky príbeh...* s. 28-29. Dostupné na portáli www.academia.edu

⁸⁶ RÁBIK, V.: Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy v stredoveku, s. 38.

⁸⁷ CDSI II, s. 113-114, č. 168.

⁸⁸ CDSI II, s. 113-114, č. 168. „*fidelium hospitum nostrorum de Cvrpuna*“

⁸⁹ JAVOŠOVÁ, E.: Hostia na Slovensku pred tatárskym vpádom roku 1241, s. 9.

kráľovi na schválenie a v prípade prehrešku mohol byť odvolaný.⁹⁰ Tento bod vypovedá o tom, že krupinskí hostia sa snažili vyvážiť právomoc richtárskeho úradu a viac sa podieľať na rozhodnutiach obce. Dôležitým krokom k takejto vyváženosti bola práve požiadavka, aby bol richtár vybraný spomedzi nich.⁹¹ Kráľ si právomocou odvolania richtára ponechal možnosť zásahu do vnútorných záležitostí komunity. Okrem toho boli krupinskí hostia povinní dostaviť sa len pred súd ich vlastného sudcu. V tomto prípade súd richtára. Boli vyňatí spod súdnej kompetencie zvolenského župana. Richtár ich súdil aj v prípade hrdelných zločinov, a ak bol prípad náročný bolo možné s ním predstúpiť pred kráľovský súd.⁹²

Ďalšie zaujímavé ustanovenia sa týkajú zákazu súboja a súdnej prísahy. Súboj ako riešenie sporu bol zakázaný. Spor sa mal vyriešiť prísahou dvanástich významnejších mužov vybraných spomedzi nich.⁹³ Kráľ si teda ponechal istú súdnu kompetenciu, ktorá mu opäť umožňovala určitú kontrolu nad komunitou. Je evidentné, že hostia v Krupine mali zvláštny právny štatút garantovaný kráľom. Zákaz súboja a očistná prísaha má pôvod v kupeckom práve, ktoré bolo bežne používané obchodníkmi v nemeckých krajinách.⁹⁴ Ak boli Sasi, ktorí prišli do Krupiny obchodníci, nie je veľkým prekvapením, že si so sebou mohli priniesť právne zvyklosti typické pre obchodníkov v ich pôvodnej vlasti. Zákaz súboja vypovedá aj o istej racionalizácii súdu. Pred súdom už boli potrebné logické tvrdenia a dôkazy. Takáto racionalizácia otvára ďalšie možnosti vývoja práva a svedčí o istej právnej vyspelosti.⁹⁵ Nariadenie, ktoré reguluje súboj, nachádzame aj

⁹⁰ CDSI II, s. 113-114, č. 168. „presbiterum ipsi sibi eligant, quem voluerint“; „iudicem de eadem villa quemunque voluerint libere sibi assumant quem confirmandum nobis presentent et quod annuatim possint illum remove, sed si ante anni complementum culpis exigentibus suum iudicem voluerint amovere“.

⁹¹ VOJTÍŠEK, Václav: Soud a rada v kráľovských městech českých. In: *Výbor rozprav a studií*, 1953, s. 241.

⁹² CDSI II, s. 113-114, č. 168. „item quoti nullius iudicis neque comitis de Zolum, nec alterius iudicio assistere teneantur preter suum iudicem specialem, qui tam in causa sanguinis quam in aliis causis ipsos debeat iudicare, nisi forte adeo ardua et notoria sit causa, quae nostram audientiam requirat“.

⁹³ CDSI II, s. 113-114, č. 168. „duellum non iudicetur inter ipsos, sed super iuramento duodecim hominum maiorum ex ipsis etiam magne cause decidentur“.

⁹⁴ PLANITZ, Hans: *Die deutsche Stadt im Mittelalter: von der Römerzeit bis zu den Zunftekämpfen*. Graz – Köln, 1954, s. 112.

⁹⁵ KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 149.

v privilégiách pre saských hostí v Banskej Bystrici z roku 1255. V znení listiny sa dozvedáme, že súboj je povolený a má byť vykonaný podľa saských zvyklostí.⁹⁶ V Krupine a v Banskej Bystrici bolo saské etnikum početne zastúpené. Ak porovnáme nariadenie o súboji v privilégiách krupinských hostí s nariadením, ktoré je v privilégiách hostí v Banskej Bystrici, tak môžeme konštatovať, že právne zvyky Sasov v Krupine boli vyspelejšie a racionálnejšie ako v Banskej Bystrici. Vyspelosť právnych zvykov krupinských Sasov mala zrejme pôvod v obchodno-právnych zvyklostiach, ktorými sa riadili mešťania v nemeckých krajinách.

V listine sa ďalej dozvedáme, že krupinskí hostia mohli rúbať stromy a skaly na území svojej zeme. Boli oslobodení od mýtnych poplatkov v celej krajine, okrem mýtnych poplatkov na hranici.⁹⁷ Toto oslobodenie svedčí o čulom obchode miestnych hostí, hoci bol obchod pre Krupinu mimoriadne významný. V listine sa nespomína žiadne nariadenie o trhu. To však neznamená, že by sa trh v Krupine nekonal. Môžeme predpokladať, že trh mal v lokalite dlhšiu tradíciu a nebola potreba ho nejakým spôsobom zvláštne zaznamenávať alebo ustanovovať.⁹⁸ Krupinskí hostia ďalej nemali povinnosť hostiť zvolenského župana. Ak sa župan so svojimi ľuďmi zdržiaval v Krupine, musel všetko riadne zaplatiť.⁹⁹

Ďalšie ustanovenie v renovácii sa týka svedectiev. Svedectvo Uhrov nie je tak veľmi prípustné, ale zmiešané so saským a nemeckým nadobúda riadnu platnosť.¹⁰⁰ Ako si teda Uhrov mohol nárokovať spravodlivosť, ak jeho svedectvo nebolo plne platné? Svedectvo Uhrov mohlo označovať v širšom slova zmysle aj ich právne zvyky a obyčaje.

⁹⁶ CDSI II, s. 240-241, č. 491. „*in omni causa, que ad examen duelli iudicatur, si persona illa, que ipsos impetit, sit de ipsis vel libertatis ac nacionis eorum, illud duellum cum scuto rotundo et gladiis debet pugnari, prout Saxonum optinet consuetudo*“.

⁹⁷ CDSI II, s. 113-114, č. 168. „*item quod ligna et lapides intra metas terre sue libere et absque alicuius contradictione possint succidere vel secure, item quod ab omni tributo regali, preterquam in confiniiis, sint liberi penitus et immunes*“.

⁹⁸ ULIČNÝ, F.: Pôvod a vývoj miest na Slovensku od 9. do 14. storočia, s. 328.

⁹⁹ CDSI II, s. 113-114, č. 168. „*comes de Zolum vel curialis comes non possint violenter descendere super eos vel in domo alicuius ipsorum tamquam super ipsorum consuetudinem exercendo sed petendo de voluntate ipsorum descendere poterunt, omnia necessaria iusto ab ipsis pretio comparando*“.

¹⁰⁰ CDSI II, s. 113-114, č. 168. „*testimonium Hungarorum tantum contra eos non admittatur, sed mixtorum cum Saxonibus vel Teutonicis vigorem obtineat prout decet*“.

Neprípustnosť svedectva Uhra pred súdom zrejme znamenala, že pred súdom Krupiny sa mohlo súdiť jedine podľa práva mesta, a nie podľa iných právnych zvyklostí.¹⁰¹ Mesto Žilina si v stredoveku nechalo odpísať zákonník podľa krupinskej predlohy.¹⁰² V Žilinskej právnej knihe nachádzame článok, ktorý nariaďuje obom sporným stránkam súdiť sa podľa práva, ktoré používa mestský súd, pred ktorým sa súdia. Bez ohľadu na ich vlastné právne zvyklosti a národnosť.¹⁰³ Tento článok zo Žilinskej právnej knihy potvrdzuje naše tvrdenie, že pojem „Sas“ v kontexte tejto listiny nemusí byť len označenie etnickej skupiny, ale môže označovať nositeľa a pôvodcu miestneho typu nemeckého práva.¹⁰⁴ Právo, ktoré používal súd mesta Krupina podľa znenia listiny teda určovali tunajší Sasi. Predpokladá sa, že prvé písomné privilégia pre krupinských hostí neobsahovali ustanovenie o neprípustnosti svedectva Uhrov.¹⁰⁵

Áký význam mala v renovácii časť o zmiešanom svedectve? Saské súdnictvo v tej dobe bolo mimoriadne formálne. Ak sa človek pred súdom pomýlil v reči alebo sa zakoktal, mohlo to mať za následok prehru v spore, preto sa sporné stránky obracali na rečníkov, ktorí väčšinou pochádzali z radov prísazných a boli schopní pred mestským súdom adekvátne deklarovať právne skutočnosti.¹⁰⁶ Okrem toho, rečník zabezpečil tlmočenie právnych požiadaviek svojej strany pred súdom v súlade s právom, ktoré používalo mesto. Rečník teda zastupoval sporiacu sa stranu a vystupoval, respektíve svedčil v jej prospech. Tak došlo k zmiešaniu svedectva. Neprípustnosť svedectva zrejme v tomto kontexte vyjadruje to, že v miestnom súde sa používa len právo mesta. Nariadenie o zmiešanom svedectve zase hovorí o tom, že ak chcel Uhor riešiť nejaký spor pred mestským súdom, potreboval mať pred ním svojho zástupcu, ktorý poznal miestne právne zvyky. Musel sa teda obrátiť na rečníka.

¹⁰¹ PAPONOVÁ, Mária: *Sasko-magdeburské právo na Slovensku. Krajské právo v Žilinskej knihe*. Žilina : Eurokódex, 2014, s. 27.

¹⁰² SOPKO, Július: *Pisári a vznik Žilinskej knihy*. In: *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918*. zost. R. Marsina, Martin : Osveta, 1984, s. 64.

¹⁰³ PAPONOVÁ, M.: *Sasko-magdeburské právo na Slovensku*, s. 135.

¹⁰⁴ ŠTEFÁNIK, M.: *Mesto, jeho pojem a vývoj v stredoveku*, s. 28.

¹⁰⁵ RÁBIK, V.: *Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy v stredoveku*, s. 38.

¹⁰⁶ PAPONOVÁ, M.: *Sasko-magdeburské právo na Slovensku*, s. 22.

Opustené domy, pri ktorých sa neozval dedič ani po tretej výzve, mali byť prenechané tým, ktorí sa chceli v lokalite usadiť.¹⁰⁷ Dedenie podľa znenia listiny už malo svoju stanovenú podobu. Pokročilejšie formy dedičského práva sa často viazali na vikbildné právo.¹⁰⁸ Tento typ práva bol úzko spätý s nemeckou kolonizáciou. Vlastníctvo hnutelného a nehnuteľného majetku však možno považovať aj za prvotné súčasti práva mešťanov.¹⁰⁹

Na území Krupiny už prebiehal istý vývoj pred príchodom nemeckých a saských hostí. Preto vlastníctvo hnutelného a nehnuteľného majetku na tomto území mohlo byť už v čase príchodu zahraničných hostí samozrejmosťou pričom neskôr mohla byť participácia na výsadách mohla byť podmienená práve vlastníctvom nehnuteľného majetku v Krupine. Hostia zrejme nepriniesli novinky v oblasti vlastníctva ale len priniesli zmeny v spôsobe dedenia.

Ďalej sa z listiny dozvedáme, že kráľ krupinským hosťom udelil zem Pomaj vyčlenenú z majetku Hontianskeho hradu a umožnil im obklopiť sa starými medzníkmi. Okrem toho im sľúbil udeliť zem Brač.¹¹⁰ Kráľ teda akceptoval ich starý chotár. Tieto informácie o chotári naznačujú, že Krupina mala svoje teritórium, na ktorom mali právomoc krupinskí mešťania. Udelenie zeme Pomaj indikuje iniciatívu krupinských hostí zakomponovať do renovácie nové výhody.¹¹¹ Záverom im kráľ uložil povinnosť slúžiť v jeho vojsku a z tejto povinnosti ich na prvých päť rokov oslobodil.¹¹²

¹⁰⁷ CDSI II, s. 113-114, č. 168. „*domos vacuas defunctorum, quarum legitimi successores post trinam proclamationem in eas venire neglexerint, facultatem habeant aliis supervenientibus conferendi*“.

¹⁰⁸ ŽEMLIČKA, J.: *Kráľovství v pohybu*, s. 283. Vikbildné právo okrem toho obsahuje aj ustanovenia o neprípustnosti svedectva, ktoré zabezpečovali jeho výlučné používanie v miestnom súde.

¹⁰⁹ ULIČNÝ, F.: *Obyčajové právo mešťanov do konca 13. storočia*, s. 238.

¹¹⁰ CDSI II, s. 113-114, č. 168. „*terram Pomag, vicinam eis et commetaneam, eximendo a castro Hnntensi eis, ut melius congregantur, dedimus perpetuo possidendam, terre ipsorum antiquis metis circumcincte eam de benignitate regia eoniungendo et terram monasterii de Bozouk nomine Brech sive per concambium sive per emptionem, sicut poterimus dabimus eisdem*“.

¹¹¹ Podobné snahy poznáme aj v prípade zvolenských mešťanov. RÁBIK, V.: *Nemecké osídlenie na území Zvolenskej župy v stredoveku*, s. 43-44.

¹¹² CDSI II, s. 113-114, č. 168. „*cum expedierit, procurare et servire nobis in exercitu nostro verum tamen quinque annos, ne intra eorum spatium ad exercitum veniant, eis ex liberalitate regia indulgemus*“.

Na základe týchto privilégií z roku 1244 môžeme povedať, že krupinskí hostia dostali široké možnosti uplatnenia svojich právnych zvyklostí. V komunite si krupinskí hostia dokázali vytvoriť dominantné postavenie. To, že sa v mestách počas stredoveku snažilo nemecké alebo saské etnikum získať dominantné postavenie, je na území Slovenska bežný jav. Takáto snaha o dominanciu bola pri nemeckej kolonizácii bežná aj v zahraničí.¹¹³ Mešťania, ktorí neboli povinní ísť pred iný súd spolu s výsadou voľby richtára, ktorý ich mohol súdiť podľa vlastných obyčají, získali postačujúcu garanciu pre autonómne uplatňovanie svojho práva.¹¹⁴ Pôsobnosť krupinského práva sa v tomto období, pravdepodobne, obmedzovala na teritórium mesta.¹¹⁵ Z privilégiá z roku 1244 môžeme predpokladať, že právne obyčaje v Krupine pochádzali z kupeckého práva, mestského práva a saských obyčají, ktoré si priniesli saskí hostia z pôvodnej vlasti. Niektoré právne prvky, ktoré sa už predtým vyvinuli na území Krupiny samovoľne, zrejme taktiež tvorili jeho súčasť. Treba pripomenúť, že I. T. Piirainen konštatuje, že ustanovenia spomínané v privilegiách pre krupinských hostí z roku 1244 sa neodlišujú od ustanovení, ktoré boli neskôr v stredoveku kodifikované v sasko-magdeburskom práve.¹¹⁶

Privilegiá pre krupinských hostí umožnili vznik autonómneho mestského súdu. Mestský súd bol pre mestá veľmi dôležitý, dovoľoval sa vymaniť spod vrchnosti. Je to ďalšia deliaca čiara od obyčajných trhových lokalít a mesta. Spomenuté kupecké právo sa vo všeobecnosti považuje za akéhosi predchodcu mestského práva.¹¹⁷ Toto právo však samo o sebe nemalo mestotvornú silu, keďže upravovalo vzťah kupcov voči sebe, prípadne iným osobám. Kupecké právo, okrem panovníka či vyššieho kráľovského úradníka, nepoznalo richtára ani iného sudcu ako najvyššieho predstaviteľa vlastnej súdnej hierarchie. Ak teda došlo k prevzatiu prvkov kupeckého práva, mohlo to byť jedine komunitou, ktorá už bola samosprávne a právne vyššie organizovaná. Takáto vyššia

¹¹³ MARSINA, R.: Národnostná štruktúra miest na Slovensku v stredoveku, s. 63-65.

¹¹⁴ MAGDOŠKO, Drahošlav: *Samospráva mesta Košice v stredoveku*. Košice: UPJŠ, 2017, s. 47.

¹¹⁵ SZENDE, K.: *Power and Identity*, s. 48.

¹¹⁶ PIIRAINEN, Ilpo Tapani: Začiatky a raný vývoj stredoslovenských miest podľa archívnych prameňov. In: *Ružomerský historický zborník III*, 2009, s. 118. Vikbildné právo je jednou z blízkych derivácií magdeburského práva, ktoré ma zase pôvod v saskom práve.

¹¹⁷ KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 140.

organizácia bola na našom území rozvinutá ešte pred príchodom nemeckých hostí.¹¹⁸ Týmto spôsobom rozvinutá organizácia zrejme už bola schopná prevziať nové právne prvky. Saské, mestské a obchodné právne zvyky pôvodom z nemeckých krajín, boli, pravdepodobne, inkorporované už do jestvujúceho systému, pričom ho významne obohatili o ovplyvnili jeho ďalší vývoj.

Záver

Územie Krupiny a jej blízke okolie bolo už osídlené dlhú dobu pred príchodom zahraničných hostí na prelome 12. a 13. storočia a prítomnosť kostola Na Petre jednoznačne svedčí o širšom význame tohto územia. Dôkazy o obchode pred príchodom hostí sú nepriame, ale majú istú výpovednú hodnotu. Archeologické nálezy, kostol Na Petre a rozvinutá cestná sieť svedčia o významnej obchodnej činnosti, ktorá mala podľa všetkého svoju kontinuitu ešte pred vznikom Uhorského kráľovstva. Zdá sa, že nebola náhodnou ani poloha Krupiny na cestnej sieti, pretože svojou polohou zodpovedá prirodzene vyvinutému odpočinkovému a trhovému miestu. Na území Krupiny prebiehal právny vývoj už pred príchodom hostí. Ak sa obyvatelia na tomto území zaoberali obchodom alebo inak prichádzali do styku s trhom, museli, prirodzene, reflektovať a reagovať aj na prvé trhové nariadenia vydané arpádovskými panovníkmi. Medzi vlastné právne obyčaje teda museli zahŕňať aj nové nariadenia, ktoré vydal panovník. V tomto období sa zrejme už živo kreovala sociálna vrstva obchodníkov a remeselníkov, ktorá sa, pravdepodobne, aspoň čiastočne sebaurčovala a združovala do komunity. Právo sa v tejto komunite vyvíjalo a pružne reagovalo na nové podmienky. Práve vývoj a prispôsobovanie práva novým podmienkam je jedna z charakteristických črt mestského práva.¹¹⁹ Na území Krupiny pred príchodom hostí teda existoval rozvinutý obchod, obyvateľstvo zaoberajúce sa remeselno-obchodnou činnosťou a špecifické právne pomery. Kolonisti z nemeckých krajín s obľubou vyhľadávali miesta, kde by mohli nadviazať na svoju činnosť. Krupina a jej okolie ponúkali možnosti sľubného obchodu,

¹¹⁸ ULIČNÝ, Ferdinand: *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*. Bratislava : VEDA, 2014, s. 456-475.

¹¹⁹ KEJŘ, J.: *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 139.

remeselníctva, ale aj poľnohospodárstva či baníctva. Hostia v Krupine pri svojom príchode získali od panovníka určité výsady a rýchlo nadviazali na obchodno-remeselnícku činnosť. Z pôvodnej vlasti si okrem iného priniesli vlastné, pre Uhorské kráľovstvo nové organizačno-právne prvky. Postupne začal emancipačný proces krupinských hostí. V ňom sa hostia snažili uplatniť si vlastné organizačno-právne zvyky, chceli získať viac autonómie a väčšie výhody od panovníka. Táto snaha vyústila v zisk prvých písomných privilégií, ktoré sa, žiaľ, nezachovali. V dobe ich udelenia bola Krupina už rozvinutá ako mesto, v ktorom žili mešťania riadiaci sa vlastným právom. Tieto stratené privilégiá boli renovované v roku 1244 Belom IV. Nevieme s istotou povedať, ktoré ustanovenia boli v renovácii a pôvodných privilégiách rovnaké nakoľko vzájomný vzťah medzi ich obsahom nie je jasný.

Renovácia privilégií pre krupinských hostí nám už obšírnejšie približuje stav v dobe jej udelenia. Interpretovaním listiny sme získali niekoľko poznatkov. Listina spomína hostí, teda je možné, že sa medzi nich mohlo radiť aj domáce obyvateľstvo. Hostia domáceho pôvodu sa zrejme museli stotožniť s právom, aké komunita používala. Keďže komunita bola tvorená z veľkej väčšiny Sasmi, odzrkadlil sa v nej silný vplyv saského práva, dokonca aj právnych systémov, ktoré užívali saskí kupci a mešťania v zahraničí. Krupinskí hostia podliehali len pod súdnu právomoc richtára a v prípade náročnejších sporov ich súdil kráľ. Richtára si volili a bolo možné ho odvolať. Získali preto širokú súdnu a samosprávnú autonómiu. Zákaz súbojov ako riešenia konfliktov a prisaha dvanástich ako riešenie sporu mali pôvod pravdepodobne v kupeckom práve, pôvodom z nemeckých krajín. Pevné miesto vo formovaní krupinského práva má aj ustanovenie o neprípustnosti uhorského svedectva a jeho platnosti len v kombinácii s nemeckým alebo saským svedectvom. Táto ustanovizeň určuje, že pred súdom sa používa jednotné právo, ktorým sa riadi mestská komunita. V prípade, že predstúpi pred mestský súd cudzinec, musí svoje požiadavky pred súdom predložiť prostredníctvom rečníka. Rečník ovládal mestské právne zvyklosti a vedel predložiť právnu požiadavku cudzinca v súlade s nimi. O vyspelosti miestneho práva svedčí aj nariadenie o dedení opustených domov.

Krupinské právo prešlo svojimi vývojovými fázami a odzrkadlili sa na ňom viaceré vplyvy. Vo svojom vývoji najskôr reflektovalo domáce obchodné nariadenia a miestne podmienky. Neskôr, po príchode hostí, sa do krupinského práva vo významnej miere dostali prvky saského zvykového práva, kupeckého práva pôvodom z nemeckých krajín a pravdepodobne aj právne zvyky používané saskými mešťanmi. Tieto vplyvy svedčia o rozsiahlom formovaní krupinského práva. Preto v polovici 13. storočia išlo zrejme o jeden z najvyspelejších právnych systémov v Uhorskom kráľovstve.